

МЕТАМОРФОЗАТА НА ДОМАКИНСКОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ

Асистент Петя Симеонова Миланова
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
Катедра „Обща теория на икономиката“

Резюме: Икономическото развитие на обществото съществено промени домакинското потребление, неговото съдържание, значение и роля. До неотдавна определението за потребление беше ограничено до процес на задоволяване на човешките потребности, което днес вече не е достатъчно.

Съвременната интерпретация на домакинското потребление се разглежда в няколко направления: *първо*, съвкупност от социални и икономически отношения по повод удовлетворяването на човешките потребности; *второ*, кръгооборот на доходите и разходите на домакинствата; *трето*, елемент на съвкупното търсене, обемът на който предопределя темпа на икономическия растеж; *четвърто*, източник на възпроизводството на човешкия капитал като основен фактор на развитието; *пето*, количествена и качествена характеристика на равнището и качеството на живот.

Ключови думи: домакинско потребление, потребности, икономическо развитие.

JEL: E20, E21.

THE METAMORPHOSIS OF CONSUMPTION

Assistant Petya Simeonova Milanova
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
The Department of General Economic Theory

Abstract: The economic development of the society changed consumption substantially – its content, its role and importance. The meaning of consumption has until recently been limited to a process of satisfying human needs, which is no longer sufficient as a formulation.

Modern interpretation of household consumption is analyzed in several aspects: **first**, a combination of social and economic relations concerning the satisfaction of human needs; **second**, a cycle of income and expenditures of households; **third**, an element of aggregate demand, whose amount determines the rate of economic growth; **forth**, a source of reproduction of human capital as a key factor for development; **fifth**, qualitative and quantitative characteristic of the standard of living.

Keywords: consumption, needs, economic development.

JEL: E20, E21.

Увод

Въпросите на домакинското потребление са сред основните проблеми на всяко общество, тъй като чрез процеса на потребление се осъществява развитието и усъвършенстването на човека, на неговия физически,

интелектуален и духовен потенциал. Нивото на удовлетворение на потребностите е определяща предпоставка за икономическото развитие на страната. Равнището и структурата на домакинското потребление са едни от най-важните показатели за благосъстоянието на населението. Във връзка с това изследването на процесите, протичащи в областта на потреблението, придобиват особено значение.

Основната цел на статията е да се проследи трансформацията на домакинското потребление, следствие от развитието на обществото и на човешките потребности, както и под влияние на такива фактори като образование, култура и стил на потребление, глобализация на икономиката и др.

Задачите, които трябва да се решат с оглед постигане на поставената цел, са следните:

1. Да се проследи еволюцията на потребностите на индивидите и свързаната с това промяна в съдържанието и значението на потреблението;
2. Да се определи влиянието на някои по-важни детерминанти на потреблението на съвременния етап от развитие на обществото;
3. Да се изведе новата същност и основните характеристики на домакинското потребление в постиндустриалното общество.

I. Еволюция на потребностите и потреблението

Икономическото развитие на обществото съществено промени домакинското потребление, неговото съдържание, значение и роля. За да се проследят тези изменения, ще погледнем на потреблението в ретроспектива. За основа се приема цивилизационният подход, съгласно който икономическото развитие на обществото се разделя на прединдустриално, индустриално и слединдустриално.

Най-ранният етап на развитие на обществото – прединдустриалният, продължил до средата на XVIII век – се характеризира с преобладаващо натурално стопанство, нисък икономически растеж и ниски темпове на развитие на производителните сили. Разпокъсаното занаятчийско производство и ръчният труд са основните белези на този период. Поведението на индивидите се предопределя главно от обичаите и традициите.

За преобладаващата част от населението дейностите вътре в домакинството и производствените дейности са неразделни и трудно разграничими. Хората потребяват главно блага, приготвени в домашни условия, неизискващи значителна промишлена преработка. Стоките и услугите са относително еднообразни и нестандартизирани. Преобладават продоволствените стоки в общия обем на потребление. Това се дължи на ниския стандарт на живот за голяма част от населението и по-малкия асортимент от стоки.

Индустриалният етап в развитието на обществото е свързан с промишлената революция, която „внася“ в икономическата система нови технологии, машини, инструменти и техника. В основен отрасъл се превръща индустрията, организирана главно под формата на корпорации, промишленият и финансовият капитал са основните обекти на собствеността, а собствениците на капитал – водеща социална и икономическа сила в обществото. Това е ерата на господството на производителя и неговите икономически (материални, финансови) стимули за труд¹. На индивида не се отделя достатъчно внимание, т.е. изучаването на неговите потребности и ролята му на потребител са в периферията на икономическите изследвания. Всичко това е причина за съществуването на редица малко изследвани проблеми в областта на потреблението: механизмът на потребление, мотивите в потребителското поведение, процесът на формиране на потребностите и тяхната взаимовръзка с потреблението, както и субективната страна на личните потребности и тяхното въздействие върху целия процес на потребление.

Причината, поради която в класическата политическа икономия проблемите на потреблението са малко изследвани, е фактът, че в този период потреблението за по-голямата част от населението е било ограничено до удовлетворяване на основните материални потребности и следователно стремеж за задоволяване на потребности от по-висш порядък (по Маслоу²) практически отсъства. Това е било привилегия само на класата на собствениците.

Под потребление като цяло класиците разбират използването от индивидите на стоки и услуги за удовлетворение на техните потребности, като последните се ограничават до физиологично ниво поради ниските доходи. (Гуменчук, 2005, стр. 10). Необходимостта да се преодолее това ограничение, е посочено от А. Маршал, като според него „... всяко ограничаване на потреблението не води до икономии, а до загуби“ (Маршалл, 1993, стр. 123).

В последните десетилетия на XIX век, в рамките на индустриалния стадий на развитие на обществото, започват да се появяват изследвания, които променят посоката на икономическата мисъл към изучаване на интересите и мотивите в поведението на потребителите. Започналата маржи-

---

¹ Индустриалният етап от развитието на обществото, като всеки друг дълъг отрязък в човешката история, се различава в своето начало и край. Това важи и за потреблението. То също значително се различава в началния и крайния етап на индустриалната епоха.

² Ейбрахам Маслоу твърди, че хората имат множество различни потребности, но откроява седем основни категории. Повишавайки нивото си на значимост, те могат да бъдат разположени по следния начин: **физиологически** (глад, жажда), **потребност от сигурност** (безопасност), **необходимост от принадлежност и любов**, **нуждата от уважение и признание**, **познавателни потребности** (интерес към знанието), **естетически потребности** (стремеж към хармония, ред, красота), **потребност от самореализация (самоусъвършенстване)**, изразяваща се в развитие на личността, творчество и духовно израстване.

нална революция поставя в центъра на изследване не само потреблението като такова, но и самия субект на потребление.

В наложилата се неокласическа теория потреблението на домакинствата се разглежда като сума от общите разходи, които получателите на доходи изразходват за потребителски блага (Макконнелл & Брю, 1993, стр. 108). От тази позиция потреблението представлява стойността на част от паричния разполагаем доход, който непосредствено се изразходва за закупуване на стоки и услуги.

От гледна точка на проблемите на потреблението най-голям интерес в маржиналната теория представлява моделът на рационалния потребител, чиято основна цел е удовлетворяването на най-много потребности, т.е. потребителят е в ролята на рационален максимализатор на своето благосъстояние. Основната разлика между „икономическия субект“ в теорията за пределната полезност от „икономическия човек“ на класическата школа е не толкова изменението в характеристиките на самия субект, колкото промяната на мястото на поведенческите предпоставки в икономическия анализ.

На фона на бурното икономическо развитие в началото на XX век доходите бързо нарастват. В тази връзка растат и се изменят и потребностите, които за голяма част от населението надхвърлят рамките на физиологичните и преминават на следващо ниво.

По-нататъшните промени, свързани с бързото развитие на монополите, появата на масовото производство, кризите на свръхпроизводство и т.н., налагат задълбочено изследване на проблемите на потреблението, като в центъра на вниманието вече са реалните субекти с техните потребности, мотиви, вкусове, предпочитания, благосъстояние и т.н. Наблюдаваният процес започва да се разглежда не просто като процес на удовлетворяване на потребностите на индивидите, а като потребителско поведение, основано на избирателност и индивидуалност. Променя се самият индивид, растат неговите потребности, изменяйки своето съдържание и приоритетност. Започва да се обръща по-голямо внимание на детерминантите на потреблението, на фактори като потребителска култура и образование, чието влияние се разглежда, от една страна, по отношение на индивидуалните потребности, а от друга – върху нивото на доходите.

Противоположните изменения в социално-икономическите условия водят до бързи промени и в потребностите на населението. От една страна, обемът на традиционните материални потребности започва да нараства с ускорени темпове, като същевременно се засилва необходимостта от развитие на образованието, здравеопазването, културата и социалните дейности. Преминава се към следващия етап на развитие – слединдустриалният, чиято отличителна черта е формирането на нов икономически модел, основан на смесената икономика. При него държавата се ангажира да търси разумни компромиси между частния капитал и обществените инте-

реси за осигуряване на оптимално задоволяване на личните потребности по пътя на икономическия растеж и социалното развитие.

Спецификата в икономическото развитие през втората половина на XX век, когато в голяма степен са задоволени не само основните потребности на населението, извежда на преден план въпросите за потребителската култура, мотивите за потребителския избор, стила и начина на живот и др. С други думи с повишаването на жизнения стандарт проблемите, свързани с качеството на потреблението, стават все по-актуални в сравнение с тези на производството. В развитите страни в 60-те години на миналия век, както отбелязва Ж. Бодрияр, се формира т.нар. „потребителско общество“³ и то е „не просто обществото на изобилието, където има много от всичко. Това е общество, в което потреблението е основното съдържание на обществения живот, избутвайки на заден план производството“ (Baudrillard, 1996, p. 7).

Производството и потреблението са диалектически свързани, независимо от това, че на различните етапи от икономическото развитие са налице тенденции, характеризиращи се с доминирането на едното или другото. В новите условия, от една страна, производството се дистанцира от потреблението, но от друга, те се сближават⁴, като производството заема подчинено положение.

Според Д. Тапскот, една от отличителните черти на съвременното общество е трансформацията на отношенията между производител и потребител, заличаването на границата между производство и потребление, замяната на масовото производство с индивидуализирано. Налице е процес на персонализация, когато производителите са принудени да създават продукти, които отговарят на изискванията на отделните потребители (Тапскотт, 1999, стр. 76). Пазарът става все по-ориентиран към потребителя, опростява се взаимодействието на потребителя с производителя, благодарение на възможностите на информационните технологии се съз-

---

³ Идеята за потребителското общество е използвана за първи път през 20-те години на миналия век от немския социолог Ерих Фром. През първата половина на XX век той описва социалната същност на „потребяващия човек“. По-късно през 1968 г. Ж. Бодрияр в „Потребителско общество: митове и структура“, широка известност получава описанието на характеристиките на постмодерното общество, разделяйки потреблението на обичайно удовлетворяване на потребностите, които не са специфични за постиндустриалната реалност и символично (знаково) потребление, което е предмет на неговото разглеждане.

⁴ А. Тофлър пише: „Третата вълна започва заличаването на историческия разрыв между производителя и потребителя, създава особена икономика на утрешния ден, съчетаваща в себе си два действащи фактора, - „prosumer“ economics“. („prosumer“ при Тофлър е производна на две думи: „producer“ - производител и „consumer“ – потребител). (Тофлър, 1999, стр. 16)

Представителят на неонавстрийската школа Л. Мизес твърди: „Изразходването от потребителите на всеки цент определя посоката на целия производствен процес и организацията на всяка стопанска дейност“ (Мизес, 2008, стр. 340).

дават предпоставки за пренасочване интересите на потребителите от дългосрочни към краткосрочни (Стрелец, 2012, стр. 102-103) и ускоряване процеса на потребление. Потреблението във възпроизводствения процес започва да играе доминираща роля.

Съгласно концепцията за „обществото на високо масово потребление“, намерила отражение в трудовете на У. Ростоу и Дж. Гълбрайт, в общество, което е достигнало висок етап на развитие, идва момент, когато доходите на неговите членове значително надвишават разходите за удовлетворяване на потребностите от храна, облекло, комфортен живот и пр. Високите доходи водят до увеличено потребление на стоки с дълготрайна употреба, увеличава се и потреблението на различни услуги. Потребителят се превръща в централна фигура на икономическия живот, като производството в значителна степен се подчинява на неговите нужди и желания.

Дж. Гълбрайт, базирайки се на потребностите на населението, отива още по-далеч. Формулирайки „опростена дефиниция“ на най-добрата икономическа система, той счита, че такава може да се нарече „тази, която дава на хората това, от което те се нуждаят най-много“ (Гълбрейт, 1979, стр. 171).

В резултат на това в последните десетилетия на XX век в икономически развитите страни възниква такова явление като „свърхпотребителство“. Това поставя въпроса за необходимостта и възможността за по-нататъшен растеж, последиците от които могат да бъдат непредсказуеми и опасни както за потребителите, така и за обществото като цяло. Този риск е свързан преди всичко с нерационалното изразходване на много видове ресурси и унищожаването на природата. Това провокира появата на идеи и формулирането на цели за ограничаване нарастването на потреблението в тези страни (Meadows, Meadows, Randers, & Behrens, 1972). Разрешаването на възникналото противоречие поставя въпроса, как да се направи така, че да се съчетаят разумното изразходване на ресурсите със запазване правото на личността на високо потребление с цел по-пълно удовлетворяване на потребностите. Разбира се, директна намеса на държавата не само няма да даде желаните резултати, но би било в противоречие с целите както на индивидуалното, така и на общественото развитие. Само постепенното осъзнаване от всички членове на обществото на необходимостта от разумни ограничения в потреблението би имало положителни резултати. Целта трябва да бъде не постигане на възможно най-високо равнище на потребление, а максимална потребителска удовлетвореност. Ето защо на този етап от развитие на обществото се засилва влиянието върху потреблението на такива фактори като образование, култура и стил на потребление.

II. Съвременни детерминанти на домакинското потребление

На съвременния етап от развитие на обществото потреблението се детерминира от множество индивидуални и общи фактори. Сред индивидуалните съществено значение, съобразно новите икономически условия, придобиват посочените по-горе детерминанти: образователно равнище на индивидите, тяхната култура и стил на потребление, а от общите вниманието се фокусира върху държавната намеса и глобализацията.

Образованието може да се разглежда и като резултат, и като фактор на потреблението. Значим принос в теорията относно икономическото значение на образованието има Т. Шулц. Той развива идеята, че това, което се нарича потребление, всъщност, представляват инвестиции в човешки капитал. Г. Бекер твърди, че крупните инвестиции в образованието водят до сравнително високи доходи⁵. Съвременни британски социолози, начело с Дж. Голдторп (Goldthorpe, 1995) и Рутс (Rootes, 1995), вярват, че висшето образование е основен фактор за ново класово образование и формиране на специфична социално-културна идентичност, а така също и че се превръща в един от основните канали за разпространение на социалния и културен либерализъм. Все повече, според Еспин-Андерсен, увеличаването на броя на заеманите работни позиции ще зависи от образователните дипломи. В тази ситуация хората с ниска квалификация или остарели умения, ще бъдат „блокирани“ от конкуренцията (Esping-Andersen, 1993, p. 20).

В посочените възгледи се долавя една от характерните черти на постиндустриалното общество, а именно, нарастващата роля на образованието и засилване на влиянието му върху диференциацията на населението в зависимост от равнището на доходите, а оттам и на потреблението. Удовлетворяването на потребностите от висок порядък е много по-трудно, ако доходите са ниски поради ниско равнище на образование. Това в голяма степен зависи и от характера на образователната система и съответната държавна политика, която следва да насърчава развитието на индивидуалните образователни инвестиции и вложенията в нематериални активи.

Освен чрез доходите въздействието на образованието върху потреблението може да се представи и чрез **културата на потребление**, която може да се разгледа и като самостоятелна детерминанта. Тя може да се дефинира като съзнателното отношение на човека към обкръжаващата го среда и духовни ценности, както и уменията му да съпоставя своите желания с трудовите и финансовите си възможности. Културата на потребление

---

⁵ Бекер е първият, осъществил практическо, статистическо валидно изчисляване на икономическата ефективност от образованието. Едно сравнение на ползите и разходите за образование дава възможност да се изчисли възвръщаемостта на инвестициите в човешки капитал.

ние е не само способността, правилно да се изгради един семеен бюджет и правилно да се планират различните разходи (например колко трябва да се отделят за храна, колко за отдих и забавление и т.н.), но също така да се определи качеството на потребление – какво да се консумира и защо.

Културата на потребление предполага осъзнаване на потребностите, оценка на условията и методите на потребление. Също така тя допринася за индивидуализиране на личността в процеса на задоволяване на материалните и духовните потребности, тъй като дава възможност при избор на благата, удовлетворяващи дадените потребности, да се отчитат индивидуалните особености.

По-високото ниво на образование на членовете на обществото е предпоставка и за по-висока култура и качество на потреблението, защото потребителските решения, които те вземат, са по-разумни и адекватни. В техните семейни бюджети значително място заемат разходите, свързани с интелектуалното и духовното израстване на личността, със здравословния начин на живот (здравословна храна, спорт), както и разходите за превенция и грижа за здравето, инвестиции в образование и учене през целия живот и пр.

Друга важна детерминанта, влияеща върху потреблението, е **стилтът на потребление**, който от своя страна се определя от множество фактори. Всички те могат да бъдат условно обособени на обективни и субективни. Обективните включват: величина на доходите, имущество и собственост, образование, местоживеене, начин на живот и т.н. Към субективните фактори се отнасят: интереси, предпочитания, вкусове, индивидуалност и пр. Всички тези фактори играят важна роля в поведението на потребителите и оказват съществено влияние върху структурата и обема на потребление. В същото време тяхното въздействие е различно. Обективните фактори само създават условията за формиране, а самото развитие на стила на потребление е под влияние на субективните.

Заедно с нарастващото влияние на изброените индивидуални фактори върху потреблението все по-осезателна за формирането и задоволяването на потребностите става държавната намеса като регулатор и коректив на пазарния механизъм, както и глобализацията на икономиката.

Както беше отбелязано по-рано, на настоящия етап на обществено развитие най-ефективният модел за неговото функциониране е смесената икономика. Една от нейните цели е постигане на обществено благосъстояние, което предполага добри доходи, адекватно равнище на потребление, достоен живот за всички групи от населението. Това обаче е невъзможно без намесата на държавата в жизнено важни сфери на икономиката, една от които е именно домакинското потребление. Ролята на държавата в това отношение намира израз във:

- ✓ формирането, разпределението и преразпределението на паричните доходи – минимална работна заплата, социални трансфери;
- ✓ определянето на данъчните ставки;

- ✓ стимулирането на заетостта;
- ✓ подпомагане създаването и усъвършенстването на социално значими блага – образование, здравеопазване;
- ✓ регулирането на цените и пр.

В същото време във фокуса на държавната намеса трябва да бъде и самата потребителска активност. Държавата е гарант за социална и икономическа стабилност в страната, т.е. тя създава благоприятни условия за появата и развитието на различни институции, които по един или друг начин стимулират потребителите да предявяват своите изисквания, да отстояват правата и интересите си, както и да съдействат за усъвършенстване на нормативната база в тази област. Следователно държавата влияе не само на нивото на доходите, но също така и на активността.

Друг фактор, оказващ влияние върху потреблението, е процесът на **глобализация**⁶. Благодарение на новите технологии, масовите комуникации, обединяването на пазарите, появата и развитието на транснационалните корпорации и т.н., нараства количеството произвеждани стоки и техният асортимент. От друга страна, в резултат на процеса на глобализация значително се повишава мобилността на населението, все повече хора пътуват по света както за бизнес цели, така и за почивка и развлечение. Глобалната система формира общи потребности за жителите на всички страни, т.е. създава глобални потребители, които в различни части на света използват едни и същи продукти. Основата на глобализацията на потреблението е нарастващата хомогенност на потребностите и интересите на потребителите по целия свят.

Глобализацията на потреблението освобождава личността от прекомерната привързаност към определена среда и култура и създава възможности за избор на нови жизнени стратегии. В същото време обаче тя води до постепенно размиване на различията и особеностите в потреблението на отделните народи, включително на етническата принадлежност, както и на характерните черти на традиционната култура. Както е известно, всяка нация притежава свои традиции и собствена национална идентичност, така че наред с хомогенизацията в потреблението е важно да се съхрани и ролята на етническите и културни фактори, да се запази стилът на потребление, което да подчертава националната принадлежност.

---

⁶ З. Младенова я определя като „процес на постепенно преодоляване на относителната икономическа обособеност на националните стопанства на отделните страни и интегрирането им в една бъдеща единна световна икономика“ (Младенова, 2002, стр. 8-9).

Според Л. Кирев „това е процес на създаване на единна световно интегрирана икономика, която обхваща различни страни от стопанството на отделните страни“ (Кирев, 2003, стр. 21).

III. Новото разбиране за домакинското потребление

Посочените фактори не само променят значението на домакинското потребление в икономиката, но допринасят и за изменение и оптимизиране потребителското поведение на самите индивиди, като се имат предвид „стабилността на индивидуалните предпочитания“ (Беккер, 1993, стр. 26), както и „множеството цели и ограничения избор на алтернативи“ (Роббинс, 1993, стр. 16-17). Постиндустриалната икономика превръща потреблението в специфичен процес, който изисква от потребителите високо равнище на образование, култура, способности, умения. По този начин самият процес на развитие на потреблението генерира потребности от натрупване на интелектуален капитал от страна на потребителите, а основният критерий за социална и икономическа мощ на държавата са общите за всички възможности за придобиване, разработване и прилагане на знанията.

Всичко това води до изменение и на концепцията за домакинското потребление. До неотдавна определението за потребление беше ограничено до процес на задоволяване на човешките потребности, което днес вече не е достатъчно.

Авторовото разбиране за домакинското потребление е в разглеждането му като явление и като процес, като единство на икономическо и социално съдържание, на количествени и качествени характеристики. Като явление то е съвкупност от социално-икономическите отношения между потребителите, производителите и правителството по повод задоволяване на потребностите, насочени към развитие на човека. Като процес потреблението е част от общественото възпроизводство, което, **първо**, е покупка и използване на стоки и услуги с цел задоволяване на определени потребности и **второ**, е създаване на условия за „производство“ и натрупване на човешки капитал.

Резултатът от потребителската дейност е удовлетворяването на потребностите. Степента на удовлетвореност на потребностите отразява равнището на благосъстояние на населението и е барометър за икономическото развитие, създава стимули и ограничения за устойчив дългосрочен растеж на националната икономика. Като най-ефективен следва да се разглежда такъв резултат, който се стреми да максимализира потребностите. Следователно оценката на потреблението на домакинствата трябва да представлява такъв набор от количествени и качествени характеристики и показатели, които са подходящи за практическо използване, и позволяват достатъчно бързо да се оцени реалната ситуация и тенденции в областта на задоволяване на потребностите. В индустриалната икономика такъв критерий е жизненото равнище на населението. В новата икономика, където потреблението се измества към нематериалните блага, критерият е качеството на живот.

Обобщавайки, може да дадем следните интерпретации на домакинското потребление: *първо*, съвкупност от социални и икономически отношения по повод удовлетворяването на човешките потребности; *второ*, кръгооборот на доходите и разходите на домакинствата; *трето*, съществен елемент на съвкупното търсене, обемът на който предопределя темпа на икономическия растеж на основата на връзката „потребление–спестяване–инвестиции“; *четвърто*, източник на възпроизводството на човешкия капитал като основен фактор на развитието и социално-икономическия напредък; *пето*, количествена и качествена характеристика на равнището и качеството на живот.

* * *

В заключение може да се твърди, че вследствие еволюцията на обществото се наблюдават закономерни и последователни изменения в системата на потреблението. В съвременните икономически условия се формира нов тип потребление, чиито основни характеристики са:

- ✓ Високо ниво на материалното потребление за голяма част от домакинствата, като промяната е не само в количествените, но и в качествените характеристики на потребителските блага;
- ✓ Нарастваща рационализация на потреблението, проявяваща се в по-пълното задоволяване на основните потребности. В условията на повишена информираност на потребителите се увеличава възможността за вземане на по-гъвкави и адекватни решения;
- ✓ Промяна на ценностната система на хората и изместване на акцента от материалното към нематериалното богатство, въплътено в човека, в неговите знания, умения, таланти, здраве и пр. Това предопределя и изменение в структурата на потреблението, изразено в увеличение на нематериалните блага, свързани със задоволяване на духовните, интелектуалните и творческите потребности;
- ✓ Изменение на характера на потреблението в посока разнообразяване и спецификация.

Използвани източници:

- Baudrillard, J. (1996). *Selected Writing*. Stanford: Stanford University Press.
- Esping-Andersen, G. (1993). *Changing Classes. Stratification and mobility in post-industrial societies*. London: SAGE Publications.
- Goldthorpe, J. (1995). The service class revisited. In T. Butler, & M. Savage, *Social change and the middle classes* (pp. 313-329). London: UCL Press.

- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J., & Behrens, W. (1972). *The limits to growth*. New York: Universe Books.
- Rootes, C. (1995). A New class? The higher educated and the new politics. In L. Maheu, *Social movements and social classes* (pp. 171-191). London: SAGE Publications.
- Беккер, Г. (1993). Экономический анализ и человеческое поведение. *Thesis, 1*, 24-40. Получено из ecsocman.hse.ru/data/961/671/1216/1_1_2beck.pdf
- Гуменчук, Н. (2005). *Эволюция личного потребления и его форм в трансформируемой экономике*. Получено из Экономическая библиотека: <http://economy-lib.com/>
- Гэлбрейт, Д. (1979). *Экономические теории и цели общества*. Москва: Прогресс.
- Кирев, Л. (2003). *Транснационалните корпорации и глобализацията на научноизследователската и развойна дейност*. Свищов: АИ "Ценов".
- Макконнелл, К., & Брю, С. (1993). *Экономикс: Принципы, проблемы и политика* (Т. 1). Москва: Республика.
- Маршалл, А. (1993). *Принципы экономической науки* (Т. 1). Москва: Прогресс.
- Мизес, Л. ф. (2008). *Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории*. Москва: Социум.
- Младенова, З. (2002). *Световното стопанство в условията на глобализация: Избрани проблеми*. Варна: Стено.
- Роббинс, Л. (1993). Предмет экономической науки. *Thesis, 1*, 10-23. Получено из https://igiti.hse.ru/data/058/314/1234/1_1_1Robb.pdf
- Стрелец, И. (2012). *Инновационная экономика*. Москва: МГОУ.
- Тапскотт, Д. (1999). *Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта*. Киев; Москва: INT Пресс; Релф бук.
- Тоффлер, Э. (1999). *Третья волна*. Москва: АСТ.